

Religion i landspolitiske debatter

Lene Küble og Henrik Reintoft Christensen

I efteråret 2015 undersøgte *Kristeligt Dagblad* folketingsmedlemmernes medlemskab af folkekirken. Af de 115 medlemmer (ud af 179), som svarede, oplyste 75 procent, at de er medlem af folkekirken, mens lidt færre (64) angav, at de er kristne (*Kristeligt Dagblad*, 29. oktober 2015). Politikernes svar stemmer nogenlunde overens med befolkningen, hvor 78 procent af befolkningen pr. 1. januar 2015 var medlemmer af folkekirken, og hvor 64 procent ifølge en undersøgelse om religion fra 2008 troede på Gud, heraf dog kun 22 procent på en personlig gud (Andersen og Lüchau 2011, 81). I forhold til medlemskab og troen på Gud er der således noget, der tyder på, at Folketinget er forholdsvist repræsentativt for befolkningen, men vi ved dog ikke, hvad de sidste 64 medlemmer ville svare, eller hvordan folketingsmedlemmernes gudsforestilling ser ud. Formålet med dette kapitel er at se nærmere på forholdet mellem religion og politik med udgangspunkt i de måder, politikerne henviser til og beskriver religion på i Folketinget. Folketinget er et offentligt rum i den forstand, at alt, hvad der diskuteres i folketingssalen, er offentligt tilgængeligt. Selvfølgelig er der også mange rum i Folketinget, der er lukkede, fordi der skal forhandles aftaler på plads eller informeres om følsomme emner. I dette kapitel er det primært politikernes offentlige behandlinger af lovforslag, der er i fokus, samt også andre debatter i folketingssalen som for eksempel forespørgselsdebatter og § 20-spørgsmål.

I første afsnit skal vi se nærmere på den traditionelle opfattelse af et moderne samfund som et sekulariseret samfund, samt nogle nyere forestillinger, der gør op med ideen om sekularisering, hvad enten det sker gennem et fokus på globalisering, afprivatisering af religion, eller at moderne samfund har udviklet sig hen imod en postsekulær tilstand. I det efterfølgende afsnit vil vi kort redegøre for Folketinget som ramme for lovgivningen i Danmark samt udviklingen i forhold til religion og kirkepolitik siden 1938. Dernæst ser vi nærmere på omfanget af referencer til religion i Folketingets debatter og viser, at religion fylder mere og mere, og at der er sket en markant stigning i debatter, der handler om islam, og et lige så markant fald i debatter om kristendommen og kirken. I det fjerde afsnit ser vi nærmere på indholdet af debatterne og viser, at det giver mening at skelne mellem religionspolitik og kirkepolitik, og at det især er religionspolitikken – og i særdeleshed debatterne om islam – der fylder noget, men

også at det mere handler om debatter end om beslutninger og aktuel lovgivning. I det sidste afsnit undersøger vi det stigende fokus på religiøse symboler og diskuterer, hvordan vi ved hjælp af begreber om globaliseringen og den postsekulære tilstand kan forstå de forandringer, der er sket i den nationale politiske debat om religion, samt hvorfor religion ser ud, som den gør, i Folketinget.

Sekularisering og religion i det offentlige politiske rum

Påstanden om, at religion er (eller bør være) en privatsag og ikke et offentligt anliggende, står centralt i debatter om religion i det offentlige rum i Danmark. Tilsvarende argumenteres der ofte med, at religion og politik er (eller bør være) adskilte. Det lyder umiddelbart ligetil at forstå, hvad dette betyder, men i praksis kan det til tider være vanskeligt at se, helt hvor skellene mellem offentlig og privat og mellem religion og politik går. For eksempel sammenblandes et skel mellem religion og politik på den ene side med et skel mellem religion og stat. Religionssociologen Ray Demerath opfordrer således til, at man skelner mellem religiøs/sekulær politik og en religiøs/sekulær stat (Demerath 2003). Man kan sagtens forestille sig, at en religiøs stat fører sekulær politik og omvendt. Demerath anser Danmark for at være en sekulær stat med sekulær politik, hvis man betragter den statskirkelige model fra et funktionelt mere end et formelt perspektiv (Demerath 2003, 195).

Traditionelt har man forstået religionens rolle i et moderne samfund ud fra sekulariseringsteorien. Sociologiske sekulariseringsteorier har placeret påstanden om, at samfundet er blevet differentieret i en række forskellige, autonome sfærer, centralt i sekulariseringsteoriene (Kühle 1999). Differentieringen knyttes også til distinktionen mellem offentlig og privat, hvor sekulariseringsteoriens påstand er, at den religiøse sfære under sekulariseringen henvises til privatsfæren og dermed ikke længere har nogen rolle i andre sfærer – herunder den politiske. Denne proces betegnes som privatisering. Fra et sekulariseringsteoretisk perspektiv er det (hårdt optrukket) svært at forestille sig, at medlemmerne af parlamentet skal diskutere religiøse emner, at debatter i parlamentet kan indeholde religiøse argumenter, eller at der kan finde religiøse ceremonier sted i relation til parlamentet. Den eneste måde, religion kan være til stede i et parlament på, er via de enkelte medlemmers private religiøsitet.

Men denne klassiske forståelse af religionens placering i et moderne samfund er ikke i overensstemmelse med virkeligheden. Det er nok muligt, at religionens rolle og indflydelse er forandret og formindsket i forhold til tidligere tiders samfund, men religionen er aldrig blevet helt privatiseret, og den nyeste udvikling peger heller ikke i retning af yderligere privatisering af religion. I Danmark har religion og politik altid været sammenvævet på grund af den særlige placering, som Grundloven gav folke-

kirken, fordi Folketinget og kirkeministeren er kirkens øverste myndighed. Danmark ligger på linje med udviklingen i en række øvrige europæiske lande, hvor staten bibeholder stærke relationer til kirken, men man kan argumentere for, at der er en særlig stærk relation i Danmark (Nielsen og Kühle 2012).

En af grundene til, at den klassiske sekulariseringsteori er kommet under pres, er, at forholdet mellem religion og politik har ændret sig som følge af globalisering. Allerede i slutningen af 1980'erne argumenterede den amerikanske forsker Roland Robertson for, at globalisering vil være ledsaget af en stigende politisering af religion, men at der nærmere var tale om en tilbagevenden til en normaltilstand efter en periode med afpolitisering af religion. En periode i Vestens historie, som ifølge Robertson var historisk unik, fordi det havde været muligt at privatisere religion i en sådan grad, at det blev opfattet som det historisk normale og attråværdige (Robertson 1992).

I en anden kritisk gennemgang af den dominerende sekulariseringsopfattelse argumenterer den amerikanske forsker José Casanova for, at privatisering af religion ikke er en strukturel nødvendighed, men at religioner kan vælge at blive afprivatiseret og blive en del af den offentlige – og politiske – samtale (Casanova 1994). Med udgangspunkt i Casanova kan man argumentere for, at religion kan opfattes som en legitim del af debatten i det offentlige rum, hvis den vel at mærke lever op til nogle bestemte kriterier (Christensen 2011, 200). Jürgen Habermas har bevæget sig i retning af tilsvarende synspunkter og argumenterer nu for, at vi i Europa ikke længere lever i sekulære samfund, men i det, han kalder postsekulære samfund. Begrebet postsekulære samfund indeholder både en deskriptiv og en normativ dimension: Postsekulær kan referere til en situation, hvor troen på den sekularistiske antagelse om, at religion ville blive privatiseret eller helt forsvinde, er svækket, og der i samfundet hersker en forståelse af, at samfundet bliver nødt til at forholde sig til religion (Habermas 2006, 21). Ifølge Habermas kan det postsekulære også referere til den opfattelse, at religionens tilstedeværelse betyder, at det bør anerkendes og accepteres, at religion kan have indflydelse og relevans i offentligheden.

I det danske politiske system er der en stærk forståelse af, at religion og politik skal holdes adskilte. Vi vil derfor i dette kapitel undersøge den måde, religion bruges på i danske politiske debatter i Folketinget siden slutningen af 1980'erne. Kapitlet er en udløber af et større fællesnordisk projekt, NOREL (Furseth 2018), der har undersøgt religion i det offentlige rum i alle fem nordiske lande i årene 1988, 1998 og 2008. Det projekt er i sig selv en forlængelse af et andet fællesnordisk projekt, som i begyndelsen af 1980'erne undersøgte religionens forandrede rolle i de nordiske samfund ved at sammenligne årene 1938, 1958 og 1978 (Gustafsson 1985). Men der har været ganske meget anden forskning, som på den ene eller anden måde omhandler religion i Folketinget i de senere år, så dette inddrages også, når det er relevant.

Folketinget og religion siden 1930'erne

Religion kan optræde på adskillige måder. For det første bør der med den franske filosof Claude Lefort skelnes mellem rammerne om den politiske debat (politisk fællesskab, politiske spilleregler, politisk forum), som betegnes som *la politique*, og indholdet af den politiske debat (holdninger, handlinger og programmer), som betegnes som *le politique* (Laustsen 2011, 147). Ifølge sociologen Carsten Bagge Laustsen vil politik i hunkønnsformen i vestlige demokratier være sekulær, og forsøg på at pille ved dette vil være fundamentalistiske (Laustsen 2011, 148). Spørgsmålet er imidlertid, om man ikke kan argumentere for, at en lang række fænomener, som især vedrører folkekirkens særlige position i Grundlovens § 4, 6 og 66, fx gudstjeneste ved folketingsårets begyndelse, vil kunne indregnes under *la politique* – uden at dette ipso facto gør dem problematiske. Religion vil også kunne spille ind i forhold til *la politique*, hvis der findes særlige 'kaffeklubber', lobbyister, høringsparter, der agerer inden for eller i relation til religion. Folkekirkens åbningsgudstjeneste er i de senere år i stigende grad blevet udsat for kritik, og siden 2009 har der flere gange været gennemført et sekulært arrangement sideløbende med gudstjenesten. I *le politique* indgår diskussionerne i Folketinget, arbejdet i udvalgene og internt i partierne i Folketinget. *Le politique* udfolder sig naturligvis også langt ud over Folketingets rammer, internt i partierne, som det bl.a. kommer til udtryk i partiprogrammer, men også i debatterne i aviserne, på internettet og over frokosten på arbejdspladsen. Dette kapitel er primært interesseret i *le politique*, som den udspiller sig i Folketinget.

En anden vigtig distinktion er mellem kirkepolitik og religionspolitik. Idet Folketinget udgør folkekirkens lovgivende forsamling, bliver alle love vedrørende folkekirken fremsat af kirkeministeren (eller oppositionen), behandlet i Kirkeudvalget og diskuteret og (måske) endeligt vedtaget i folketings salen. Dette politikområde kan betegnes som kirkepolitik (Kühle 1998, 16). Uanset om folketingsmedlemmerne er medlemmer af folkekirken eller kristne, udgør de kirkens lovgivende magt. Introduktionen af et skel mellem folkekirkens indre og ydre anliggender kan ses som et forsøg på at skabe en form for adskillelse mellem kirke og stat, idet Folketingets lovgivende magt historisk siges at have afholdt sig fra at lovgive i forhold til de indre anliggender, dvs. fx. ritualer, gudstjenesteanordninger, bibeloversættelser og salmebøger. Skellet mellem de indre og ydre anliggender er dog diskursivt snarere end klart afgrænset juridisk (Ministeriet for Ligestilling og Kirke 2012, 5).

Ud over kirkepolitikken findes der også i Folketinget et politikområde, som man kan kalde religionspolitik (Kühle 1998, 14). Modsat kirkepolitik, som er et emic begreb, benyttes 'religion' ikke som et klassificerende begreb i Folketinget. Religionspolitikken fokuserer enten på religiøse minoriteter eller på religion generelt. Den gældende grundlovs § 69's forudskikkelse af lovgivning om 'de fra folkekirken afvigende trossamfunds

forhold' blev endelig realiseret i Lov om trossamfund uden for folkekirken (2017), men reguleringen af religiøse minoriteter i Danmark foregår dog stadig primært gennem den almene lovgivning. Den primære reguleringsmekanisme er godkendelse af trossamfund, som indtil 2007 blev varetaget af Kirkeministeriet. Efter otte år i Justitsministeriet blev dette ressortområde i 2015 ført tilbage under Kirkeministeriet. Da folketingsdebatter om religiøse minoriteter ofte omhandler spørgsmål relateret til immigration og integration, finder religionspolitikken ofte sted i relation til integrationspolitikken. Der er dog også mange forskellige udvalg og ministerier, hvor religionspolitikken får plads. Når religion inddrages i debatter i forskellige sammenhænge, er der sjældent fokus på religion som sådan. Brian Arly Jacobsens konklusion på sin sammenlignende undersøgelse af debatterne om jøder i Folketinget i tiden inden anden verdenskrig og muslimer siden 1970'erne er således, at det egentlig ikke er religion, der diskuteres (Jacobsen 2009). Og når religion diskuteres, er det en bestemt form for religion, der optræder hyppigst, nemlig en særlig dogmatisk religion, der sætter guddommelige love over menneskenes love (Christensen 2010).

For det tredje kan der foretages en distinktion mellem kontroversiel og ukontroversiel politik. Folketinget opfattes ofte som et sted med konfliktfulde diskussioner, men der er faktisk enighed om en ganske betragtelig del af Folketingets arbejde. Normalt vil lovforslag blive behandlet tre gange i folketingsalen, men ved relativt ukontroversielle lovforslag vil der ved anden- og tredjebehandling kun være lidt eller ingen debat. Heftig debat ved tredjebehandling er således udtryk for et kontroversielt emne. Lovforslag kan både fremlægges af ministeren for det pågældende område og af oppositionen. Men da det er meget ressourcekrævende at lave et lovforslag, er det primært noget, som regeringen gør, mens oppositionen oftest fremlægger beslutningsforslag, der typisk vil tage form af forslag om, at regeringen skal fremlægge et lovforslag inden for dette område. Ud over lov- og beslutningsforslag har folketingsmedlemmer også mulighed for bringe sager på dagsordenen gennem § 20-spørgsmål, som alle medlemmer kan stille til de siddende ministre, men det benyttes primært af medlemmer af partier, der ikke er i regering. § 20-spørgsmål kan besvares både mundtligt og skriftligt. Hvis det drejer sig om en lidt større sag, kan folketingsmedlemmer stille en såkaldt forespørgsel til en minister, og hvis Folketinget godkender forespørgslen, skal den relevante minister besvare stillernes spørgsmål i en forespørgselsdebat. Forekomsten af debatter i lovforslags tredjebehandling, beslutningsforslag, forespørgselsdebatter og mange § 20-spørgsmål er alle udtryk for tilstedeværelsen af en uenighed i Folketinget inden for et område. Folketinget er den lovgivende magt i Danmark, men en ganske stor del af det arbejde, der foregår i Folketinget, leder ikke umiddelbart til ny lovgivning, og dette gælder ikke mindst på religionsområdet. Ifølge Signe Engelbreth Larsens undersøgelse af diskussioner af blasfemi, så er blasfemiparagraffens eventuelle ophævelse jævnlige

blevet diskuteret i de senere år. Nogle gange er målet med de politiske debatter om religion debatten i sig selv, dvs. muligheden for at profilere sig værdipolitisk, mere end at arbejde med egentlige lovgivningsændringer. Det ses fx, når der er debatter, samtidig med at spørgsmålet er sendt til behandling i Straffelovrådet (Larsen 2014). Omvendt kan gentagne debatter om et emne bane vejen for en hurtig proces, når en lovændring pludselig bliver opportun. Dette synes fx at være tilfældet i forhold til afskaffelsen af blasfemiparagraffen i foråret 2017.

For det fjerde kan der skelnes mellem det offentlige og ikke-offentlige aspekt i Folketingets arbejde. Debatterne i folketingssalen er fuldt offentlige, og enhver kan følge med fra tilskuerpladserne eller gennem Folketingets tv-kanal. Størstedelen af arbejdet i Folketinget foregår dog ikke i folketingssalen, men på møder i folketingsgrupperne og i de 26 stående folketingsudvalg i forbindelse med forberedelse og diskussion af lovforslag. Ministre kan blive indkaldt til samråd i udvalgene, og udvalgene kan også afholde høringer, hvor eksperter inviteres til at fortælle om deres viden og synspunkter i forhold til et emne, der interesserer udvalget. En del af materialet til møderne i udvalgene er offentligt tilgængeligt, og høringer er i reglen åbne for pressen og offentligheden, hvorimod samråd ofte ikke er åbne for offentligheden, og arbejdet i udvalgene kan generelt være vanskeligere at få indsigt i.

Ole Riis undersøgte i 1985 den politiske debat om religion i de foregående 50 år og viste, at i modsætning til medierne, der dækker religion mere og mere fra 1938 til 1978, fylder religion mindre og mindre i den politiske debat. Hvor der i 1938 var referencer til kristendommen som basis for samfundets "sunde opbygning", og hvor Det Konservative Folkeparti ville øge støtten til kirken og beklagede, at kirken ikke længere havde tilsyn med skolerne, så var der ikke debat om kirkepolitikken i 1958 (Riis 1985, 25). I 1978 var der debat om præsternes forkyndelsesfrihed i forbindelse med abortloven og påbuddet om forbøn for kongehuset. Riis kalder disse debatter et brud på den kirkepolitiske borgfred, og Riis konkluderer da også, at religion og kirke generelt ikke er et spørgsmål i den danske politiske debat, men et "*non-issue*" i Folketinget (Riis 1985, 34).

Omfanget af religion i de politiske debatter

I forlængelse af Gustafssons oprindelige projekt har den svenske forsker Jonas Lindberg undersøgt omfanget og brugen af religion i parlamentsdebatter i Danmark, Norge og Sverige i årene 1988-89, 1998-99 og i 2008-09.¹ I forhold til Danmark finder Lindberg en tydelig stigning i antallet af referencer til religion.

1 Der er tale om folketingsår, det vil sige fra åbningen i oktober til sommerferien i juni. Når vi fremover skriver 1988, dækker det således over folketingssamlingen 1988-89.

Tabel 1. Oversigt over debatter og taler med reference til religion 1988-2008.

	Debatter	Indlæg i debatterne
1988	22	102
1998	22	169
2008	45	643

Tabellen viser, at der i folketingsårene 1988 og 1998 var 22 debatter, hvori der blev refereret til religion. I løbet af en folketingsdebat er der et antal politikere, der går på talerstolen, og tabellen viser også, at der ikke alene er flere debatter, hvor religion nævnes, der er også flere referencer til religion i de senere debatter. Stigningen bliver først rigtig tydelig, når vi ser på 2008, hvor der er sket en fordobling af antallet af debatter til 45 og en mangedobling af antallet af taler med referencer til religion til 643. En ting er imidlertid, at der refereres til religion i 99 debatter i de tre folketings-samlinger, men ser man på, hvor mange love der i sin titel eller sit resumé refererer til religion, er det meget færre. Der er tre i 1988 (L60, L130, L131), to i 1998 (L10, L191) og fire i 2008 (L27, L58, L98, L157). Lindberg har også undersøgt, hvilke religioner debatterne refererer til, og viser en bevægelse væk fra kristendommen hen imod en større opmærksomhed på islam. Han har set på hvert enkelt indlæg fra Folketingets talerstol og viser blandt andet, at det bliver mere almindeligt at referere til flere religioner i hvert indlæg over tid.

Tabel 2. Oversigt over, hvilke religioner der refereres mest til i politikernes indlæg, i procent.

	Andre religioner	Islam	Kristendom	Religion generelt	Total ^a
1988	0	8	86	11	105
1998	5	27	73	29	134
2008	12	47	39	34	132

a: Da et indlæg kan referere til flere religioner, summerer de enkelte år ikke til 100.

I forhold til referencerne til religion i hvert indlæg viser tabellen, at referencerne til kristendommen er halveret siden 1988, og at det største fald er sket siden årtusindskiftet. Referencer til islam er derimod seksdoblet fra 1988 til 2008, så det i 2008 er islam, der oftest refereres til i indlæggene, og at det sker i næsten halvdelen (Lindberg 2014, 575).

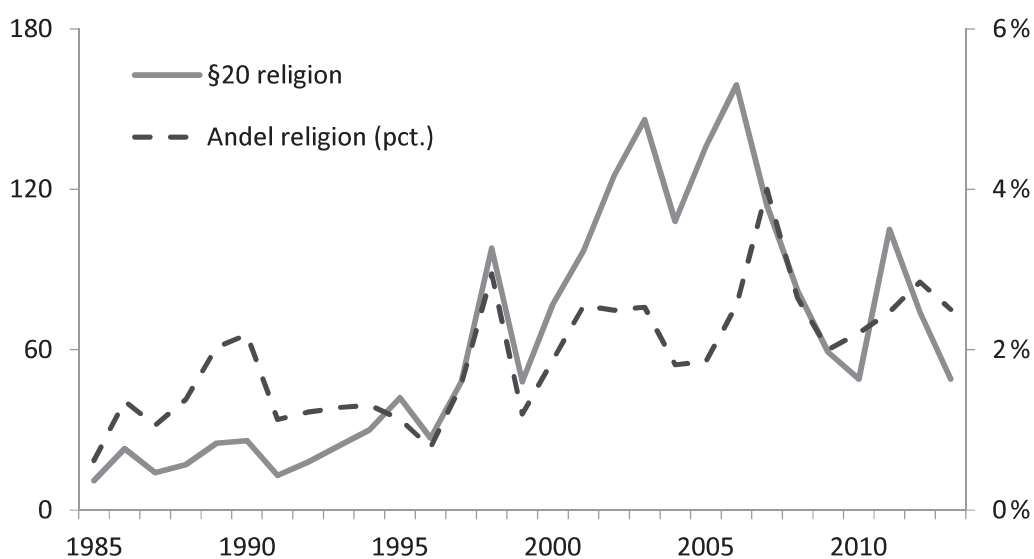
Lindberg kommer ikke ind på det, men det er tydeligt, at talerne er blevet multi-referentielle – at politikere refererer til flere religioner i samme tale. Her er det især

1988, der adskiller sig fra de to andre år ved at være nærmest monoreferentielt. Det hænger formodentlig sammen med, at referencer til religion primært finder sted i kirkepolitikken og ikke henviser til andre religioner end kristendommen. At det stiger til over 130 procent i 1998 og 2008, viser, at politikerne refererer til flere af disse kategorier i samme tale. På den måde kan disse multireferencer ses som tegn på, at de enkelte religioner ikke diskuteres for sig selv, men som en del af en diskussion om religion i almindelighed. Hvor kirkepolitikken har været selvreferentielt, dvs. været orienteret om reguleringen af folkekirken, er religionspolitikken fremmedreferentielt.

Oppositionens aktivering af religion

Konfliktniveauet i forhold til diskussioner om religion har været voksende. Antallet af § 20-spørgsmål har generelt været stigende siden 1980'erne og er steget fra færre end 1.200 i 1990 til mere end 7.000 i 2005. I folketingsåret 2007-08 ændrede Folketinget sin forretningsorden, herunder reglerne for § 20-spørgsmål, og første opgørelse efter den nye forretningsordens indførelse viser et fald til 2.800 spørgsmål. Vi har undersøgt omfanget af spørgsmål stilet til kirkeministeren i 1988, 1998 og 2008, og i absolutte tal er der ikke tale om nogen nedgang. Der var 21 spørgsmål i 1988, 29 i 1998 og 31 i 2008. Sætter man imidlertid dette antal i forhold til det samlede antal § 20-spørgsmål til alle ministrene, falder andelen fra 1,7 procent i 1988 over 0,9 procent i 1998 til

Figur 1. Oversigt over § 20-spørgsmål og den andel, der refererer til religion.

1,0 procent i 2008.² Umiddelbart peger udviklingen i § 20-spørgsmålene altså ikke på et stigende konfliktniveau i forhold til kirkepolitikken.

Ser vi dernæst nærmere på spørgsmål, der generelt indeholder referencer til religion, så er billedet anderledes. I alt er der i perioden fra 1985 til 2013 stillet 1.844 spørgsmål med referencer til religion.

Tabel 3. Indholdet i § 20-spørgsmålene, 1988, 1998 og 2008, i procent.

	Andre religioner	Islam	Kristendom	Religion generelt	Total ^a
1988 (n=16)	25	0	75	0	100
1998 (n=58)	10	50	53	0	113
2008 (n=100)	16	72	14	7	109

Da svar kan referere til flere religioner, summerer de enkelte år ikke til 100.

Figuren viser, at spørgsmål, der refererer til religion, ret stabilt udgør mellem en og to procent af spørgsmålene indtil årtusindskiftet. Siden 2001 har andelen af spørgsmål, der refererer til religion, ikke været lavere end to procent (i 2004, 2005 og 2009), men samtidig også kun mindst tre procent tre gange (2006, 2007 og 2012). Med kombinationen af Muhammedkrisen i slutningen af 2005 og begyndelsen af 2006 og den nye forretningsorden i 2007-08 sker der en stigning i antallet af § 20-spørgsmål, der refererer til religion. Med finanskrisen falder andelen igen, men aldrig helt tilbage på det niveau, der var før årtusindskiftet. To af de år, vi har valgt at fokusere på, 1998 og 2008, er de to år i denne 30-årsperiode, hvor andelen af spørgsmål med referencer til religion har været størst (omend ikke de år, hvor der nødvendigvis har været flest spørgsmål, der refererede til religion). Hvis vi gentager Lindbergs oversigt over, hvilke religioner der refereres til, ligner resultatet det fra debatterne.

Vi ser for det første en seksdobling af spørgsmål mellem 1988 og 2008 og dernæst den samme udvikling i forhold til islam og kristendommen. Andelen af spørgsmål om islam er vokset markant siden 1980'erne, mens andelen af spørgsmål om kristendom er faldet lige så markant. I 1998 er andre religioner primært jødedom i forbindelse med en række spørgsmål om Operation Dagsværk, der støttede palæstinenserne. I 2008 er der fokus på tibetansk buddhisme pga. OL i Kina, men også jøder og manikæere

² Andelen på 1,0 procent for 2008 er ikke helt sammenlignelig med de to foregående år pga. den nye forretningsorden, der betyder, at man ikke længere kan spørge til faktiske forhold, men kun til "ministrenes holdning til et offentligt anliggende på baggrund af umiddelbart tilgængelig information".

drøftes i enkelte spørgsmål. En af forskellene er, at der er langt færre multireferencer i spørgsmålene end i debatterne, da spørgsmål og svar er langt mere fokuserede end debatterne.

Som nævnt er fremsættelsen af beslutningsforslag en af de måder, oppositionen kan forsøge at få gennemført deres politik på. Oppositionen har traditionelt ikke fremsat beslutningsforslag på det kirkepolitiske område (Kühle 1998). Da Socialistisk Folkeparti fremsatte et sådant i 1990-91 og foreslog en ændring af folkekirkens struktur, blev det mødt med skepsis og bemærkninger om, at det er en meget utraditionel måde at føre kirkepolitik på. Siden og især under de Venstre-ledede regeringer fra 2001 til 2011 gjorde oppositionen gentagne gange brug af den mulighed.

Overordnet er der ikke tale om mange beslutningsforslag på det kirkepolitiske område. Nogle år er der ingen, og der er aldrig mere end tre pr. år. Det er også tydeligt, at det primært er venstrefløjene, der fremsætter kirkepolitiske beslutningsforslag, og i årene 1999-2002 er det Kristeligt Folkeparti og Dansk Folkeparti. Venstre og Det Konservative Folkeparti har kun fremsat et enkelt i 2014, og det var sammen med Dansk Folkeparti og Liberal Alliance (B99). Oversigten viser også, at der er sket en stigning i 00'erne, og selvom det er på det kirkepolitiske område, handler nogle af disse forslag om den stigende religiøse diversitet. Således stilles der i både 2005, 2006 og 2007 forslag om at lade registreringen af nyfødte overgå fra kirken til en anden offentlig myndighed (fx B123 2006-07). Andre forslag handler om ligestilling af mænd og kvinder ved ansættelse af præster (B49 2007-08) og oprettelsen af religionsneutrale begravelsespladser (B150 2006-07). Der er 23 beslutningsforslag på det kirkepolitiske område i perioden fra 1988 til 2018, men hvis vi ser på alle beslutningsforslag, der har med religion at gøre, er der 78. Dansk Folkeparti er det parti, der har fremsat flest beslutningsforslag i perioden, fra et beslutningsforslag i 1996 om "forbud mod rituelle slagtninger" (B54) til et beslutningsforslag i 2018 om forbud mod "bederum på offentlige uddannelsesinstitutioner" (B57).

Opsamlende kan vi konkludere, at folketingsdebatterne viser, at religion bliver kontroversiel, fordi de religiøse symboler kan forstås og benyttes på så mange forskellige måder. De religiøse symboler er ikke længere forbeholdt de religiøse grupper, men kan også bruges af politikere (Beckford 1999, 25). Med David Herbert kan det påpeges, at netop forskellen mellem majoritetsbefolkningens overvejende sekulære livsformer og indvandrere og efterkommeres langt højere religiøse engagement er baggrund for en problematisering af både multikulturalisme og sekularitet (Herbert 2013, 6). Religionsdebatterne kan på den måde forstås ind i diskussionen om religion i et samfund, der kan fortolkes som postsekulært.

Indholdet i de politiske debatter om religion

Selvom ændringer i omfanget af referencer til religion kan sige en del om et nyt forhold til religion i politik, er det også væsentligt at forholde sig til indholdet i den politiske debat. For det første kan man undersøge kirkepolitikken og dermed politikernes opfattelse af kirkens ydre og indre anliggender. Historisk er Folketingets lovgivende magt som nævnt blevet begrænset af en 'usynlig lov', ifølge hvilken Folketinget kun skal lovgive om folkekirkens ydre rammer, mens de indre anliggender overlades til kirken selv, men i praksis kan det til tider være svært at se dette skel.

I 1992 vedtager Folketinget loven om gejstlige læresager, som bruges, når en "præst, provst eller biskop i forkyndelsen eller på anden lignende måde har tilsidesat den danske folkekirkens bekendelsesgrundlag" (§ 1 i Bekendtgørelse af lov om domstolsbehandling af gejstlige læresager). I 2006 diskuterer man ændringer til loven, så den ikke kun omfatter tjenestemandsansatte, men også overenskomstansatte præster (L53, 9. november 2006). I debatten i folketingsalen stilles præsternes forkyndelsesfrihed op mod den situation, hvor "præsten muligvis har trådt ved siden af i forkyndelsen" (Dyremose, Konservative Folkeparti). Den nye lov vil ifølge en ordfører være med til at standardisere de regler, "der gælder for præsternes evangelisk-lutherske forkyndelse – og altså også i de gejstlige læresager" (Nødgaard, Dansk Folkeparti). Den senere kirkeminister Birthe Rønn Hornbech siger, at "det er vigtigt, at der er en høj retssikkerhed med hensyn til gejstlige læresager. Vi skal altså ikke have noget med kættersager" (Hornbech, Venstre). Selvom det er interessant i sig selv, at politikerne diskuterer forkyndelsesfrihed og de procedurer, som skal afgøre teologisk uenighed, skyldes det de særlige historiske omstændigheder omkring folkekirkens struktur og myndighed. Men loven og debatten viser også, hvor svært det er entydigt at skelne mellem indre anliggender og ydre rammer, eller i det mindste, at den måde de ydre rammer fastsættes på, har konsekvenser for de indre anliggender. Politikerne vil argumentere for, at det er et ydre anliggende at sikre høj retssikkerhed, men at undgå "kættersager" er en eksplicit kritik af det religiøse systems evne til at varetage indre anliggender. Det er med andre ord det politiske systems ansvar at tøjle en bestemt form for religion, nemlig den, der forfølger anderledes tænkende som kættere.

Et andet eksempel er loven om homoseksuelle vielser. I 1987 udvides straffelovens bestemmelser, så det også bliver forbudt at diskriminere på grund af seksuel orientering. Det får Kristeligt Folkeparti til, i et § 20-spørgsmål i efteråret 1988, at efterspørge dispensationsmuligheder for menighedsrådsmedlemmer, hvis de er imod ansættelsen af en homoseksuel præst (Koføed-Svendsen, spørgsmål 406, 9. september 1988). Den 1. oktober 1989 bliver Danmark det første land i verden til at godkende registrerede partnerskaber, og det bliver muligt at få et sådan partnerskab velsignet i kirken. Det får den 5. oktober Kristeligt Folkeparti til at rejse spørgsmålet om præsters mulighed

for at nægte at velsigne homoseksuelle par (Stilling-Pedersen, spørgsmål 20, 5. oktober 1989). I begge tilfælde er begrundelsen den samme, nemlig – som det nævnes eksplicit i begrundelsen for det sidste spørgsmål – at “Ifølge Bibelen er det synd at praktisere homoseksualitet”. I oktober 2011 fremsættes den nye socialdemokratiske regeringsgrundlag, og her prioriteres homoseksuelles ret til at blive gift i kirken via en ny “kønsneutral ægteskabslovgivning” (Regeringsgrundlag, oktober 2011, 66). Af debatten om lovforslag L106 om ægteskab mellem to personer af samme køn fremgår det, at Venstre er imod loven, fordi de er “modstandere af, at Folketinget skal beslutte, hvad folkekirken skal gøre. Vi mener, at disse ting skal komme indefra, altså fra folkekirken, fordi “religion er en særlig og meget følsom ting, som ikke kan defineres politisk” (Vesselbo, Venstre). Dansk Folkepartis ordfører gør det klart, at partiet er imod loven. “Der skal en mand og en kvinde til at stifte familie. Jesus, som er en mand, som jeg som præst tager meget alvorligt, når det drejer sig om forkyndelsen, siger det jo selv med ordene: Har I ikke læst, at Skaberen fra begyndelsen skabte dem som mand og kvinde?” (Langballe, Dansk Folkeparti). På et spørgsmål fra Socialdemokratiets ordfører bekræfter Christian Langballe, at de præster og teologer, der er for den nye lov, er i “uoverensstemmelse med blandt andet bekendelsesskrifterne”. Det får ordføreren fra SF, der selv er teolog, til at spørge, om der skal rejses gejstlig læresag mod disse præster, hvilket Langballe ikke mener, selvom de er i uoverensstemmelse med “artikel 16 i Confessio Augustana og ... artikel 27” (Langballe, Dansk Folkeparti). Loven blev vedtaget i sommeren 2012, og biskopperne udfærdigede et nyt ritual.

For det andet kan man også fokusere på religionspolitikken og hele debatten om den religiøse Anden. Skolen er også en vigtig politisk kamplads i Folketinget, hvor den bliver en arena for værdipolitiske markeringer, som fx spørgsmålet om islams rolle i skolen. Således handler en stor del af stigningen i §20-spørgsmål netop om islam i folkeskolen. Der er en del debat i foråret 2004, hvor Dansk Folkepartis kirkeordfører stiller spørgsmål (US131, 11. maj 2004) til integrationsministeren om “fremmedsprogede elever” i folkeskolen. At det er og har været en intens debat, ses blandt andet af et af ministerens efterhånden kendte citater: “Jeg har gentagne gange sagt, at jeg ikke er minister for badeforhæng og tørklæder og leverpostej” (Haarder, Venstre). Men netop badeforhæng, tørklæder og leverpostej er de største og oftest tilbagevendende problemer, og det er disse, vi vil se lidt nærmere på her.

I en tidligere undersøgelse af debatten om islam i folkeskolen konkluderer en af dette kapitels forfattere, at det for alvor blev et politiseret emne i slutningen af 1990’erne (Kühle 2014). Islam i folkeskolen havde i nogle år været en del af den offentlige debat i medierne, men da en dreng bliver meldt ud af en privatskole, fordi han ikke vil bade med de andre børn, bliver det starten på den politiske debat om det danske skolevæsens forhold til islam. Pia Kjærsgaard spørger undervisningsmi-

nisteren, om udlændinge har “et lovmæssigt eller retligt krav på under henvisning til deres religiøse overbevisning at kræve normer og regler, der følger dansk kulturarv og skoletradition, ændret”, og begrundet spørgsmålet med, at “en 10-årig muslimsk elev ikke [har] ønsket at deltage i fælles badning med de kristne børn på sin skole, hvorfor den private skole har bortvist ham” (S1871 1996-97). Selvom sagen har sit udspring i en privatskole, der i øvrigt ikke er kristen, og ministeren hæfter sig ved skolens ret til at vælge, hvilke elever de vil have, bliver spørgsmålet opfattet som et angreb på en dansk skoletradition, og derudover bliver det en aktuel sag på en folkeskole i 1999, og i 2003 bryder den såkaldte store badefejde ud som følge af, at en skole i Odense indfører kønsopdelt svømmeundervisning. Debatten handler om forskellen mellem muslimsk og dansk kropskultur, men ikke særligt om kristendommen, med undtagelse af Kjærsgaards beskrivelse af de øvrige elever på privatskolen som kristne. Som nævnt er der i 2003-04 en del debat omkring islam. Dansk Folkeparti stiller i 2004 “Forslag til folketingsbeslutning om forbud mod at bære kulturbestemt hovedbeklædning” (B201, fremsat den 29. april 2004). I forslagsteksten fremgår det, at der “med kulturbestemt tørklæde menes enhver form for tørklæde eller hovedbeklædning, der falder uden for den kristne-jødiske kultur, der historisk har rod her i landet”. På vegne af forslagsstillerne uddyber Louise Frevert, hvorfor der skal skelnes mellem forskellige religiøse hovedbeklædninger: “forskellen [er] jo meget præcist, at kristendommen ikke er en lovreligion, men et evangelium, hvorimod Koranen er en lovebog [...] Den anden forskel er, at selve tørklædet, sløret, i de forskellige udformninger er et symbol på sharia” (Frevert, Dansk Folkeparti). Alle de øvrige partier i Folketinget var modstandere af forslaget, fordi de opfattede det som diskriminerende. Det er på den måde en gammel debat der i august 2018 kulminerede i ændringen af straffeloven med det såkaldte tildækningsforbud (L219 2017-18). Hvad angår regulering af leverpostej, og i et lidt større perspektiv kampen for svinekød mod halalslagtet kød, så er der jævnligt debat om rituel slagtning.³ Debatten handler ofte om dyrevelfærd, men senest er den også kommet til at handle om ‘samfundets islamisering’, fordi det hævdes, at offentligheden ikke er vidende om, at der bliver serveret halalslagtet kød i fx daginstitutioner og på sygehuse. Disse institutioner ligger i kommunalt og regionalt regi, og disse debatter føres også lokalt.

3 Der er syv beslutningsforslag, ti lovforslag, 49 § 20-spørgsmål, 80 udvalgsspørgsmål, 94 mødereferater og 110 udvalgsbilag, der nævner begrebet “rituel slagtning” i det materiale folketetinget har på sin hjemmeside for perioden 1986-2018.

Konklusion

Mange af debatterne i Folketinget er præget af symbolpolitik, hvor det vigtige mere er selve debatten end eventuelle beslutninger eller nye love. I mange af de § 20-spørgsmål og beslutningsforslag, som oppositionen stiller, kender de ofte svarene på forhånd. En del af denne symbolpolitik handler om religiøse symboler, hvad enten det er debatter om juletræer i boligforeninger, om dommere og lægdommere kan bære religiøse symboler i retssalene (L98 2008-09), om regeringen vil undersøge muligheden for at udbyde imamuddannelser (B122 2004-05; B90 2005-06), om kirkelukninger (S3123 2011-12; US90 2012-13). Det er tydeligt, at mange af Folketingets debatter, hvori der refereres til religion, er del af en kulturkamp, der blandt andet kan forstås i lyset af globalisering. Det er en debat mellem det, Frederik Stjernfelt og Jens-Martin Eriksen kalder mono- og multikulturalister (Stjernfelt og Eriksen 2008). Fælles for dem er, at kultur er en dimension, det er vigtigt at forholde sig til. Og med kultur som vigtigt omdrejningspunkt er det muligt at identificere de træk, der kendetegner religion i Folketinget. For det første er religion et kollektivt fænomen. Det gælder både kristendommen og dens rolle i det danske samfund, hvor især modstanderne af adskillelse af kirke og stat henviser til kirkens betydning som kulturelt identitetsmæssigt centrum. Men det gælder også den måde, religiøse minoriteter beskrives på, og ikke mindst den måde, politikerne udtrykker et ønske om at regulere religion på. For det andet er religion noget, der skal reguleres. Politikernes ønske om at regulere religion i et forsøg på at styre udviklingen på en måde, der giver dem en fornemmelse af kontrol, viser sig i særdeleshed i religionspolitikken. Det er imidlertid også synligt i kirkepolitikken. Oftest handler kirkepolitikken mest om økonomiske, forvaltningsmæssige og juridiske spørgsmål, som ikke adskiller sig nævneværdigt fra andre politikområder, men de to sager, vi har set på, viser, at politikerne ser et behov for at regulere det religiøse, fordi man ikke har tiltro til, at det selv kan, eller ved at argumentere for, at det angår de ydre rammer. For det tredje fremstilles religion ofte som noget, der udfordrer den politiske autoritet. Religion bliver dermed beskrevet som en modsætning til demokratisk parlamentarisk politik ved at være noget, der sætter en guddommelig lov over demokratiske love.

I modsætning til religion i Folketinget indtil 1980 er det derfor ikke længere den mest præcise beskrivelse at kalde religion et *non-issue*, hverken i forhold til kirke- eller religionspolitikken. Den re-politisering, som Roland Robertson skrev om i starten af 1990'erne, er blevet tydeligere og tydeligere i den danske politiske debat. Politikken er i høj grad blevet postsekulær, forstået sådan, at den foregår på den præmis, at samfundet bliver nødt til at forholde sig til religion. Det ses i kirkepolitikken, som for det første er blevet et politikområde på linje med andre politikområder og for det andet er blevet en vigtig arena for debatter om dansk identitet og kultur. I forlængelse

af dette kan man hævde, at religion i nogen grad er blevet til kultur og dermed ikke længere er noget særligt i sig selv (Kühle 1998, 104). Overgangen fra, at religionen havde en særlig status i Folketingets debatter om religion, til at religion nu diskuteres som alt muligt andet, kan ses som udtryk for fortsat sekularisering. I en dansk politisk virkelighed betyder postsekulær ikke, at det sekulære er et overstået stadium.

Litteratur

- Andersen, P. & Lüchau P. (2011). Individualisering og aftraditionalisering af danskernes religiøse værdier. I: Gundelach, P. (red.). *Små og store forandringer; danskernes værdier siden 1981*. København: Hans Reitzels Forlag, 76-94.
- Beckford, J. (1999). The politics of defining religion in secular society – from a taken-for-granted institution to a contested resource. I: Platvoet, J. & Molendijk, A. (red.). *The pragmatics of defining religion – contexts, concepts, and contests*. Leiden: Brill, 23-40.
- Bekendtgørelse af lov om domstolsbehandling af gejstlige læresager (1992). <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=11653> (set 08.02.2018).
- Casanova, J. (1994). *Public religions in the modern world*. Chicago: University of Chicago Press.
- Christensen, H. (2010). *Religion and Authority in the Public Sphere. Representations of Religion in Scandinavian Parliaments and Media*. Upubliceret ph.d.-afhandling. Aarhus: Det Teologiske Fakultet, Aarhus Universitet.
- Christensen, H. (2011). 'Det er ikke kristendom, det er religion' – Strategier til ekskluderingen af religion fra det offentlige rum. *Politica – tidsskrift for politisk videnskab* 43(2), 186-205.
- Demerath, J. (2003). *Crossing the Gods. World religions and Worldly Politics*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Furseth, I. (2018) *Religious Complexity in the Public Sphere. Comparing Nordic Countries*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Gustafsson, G. (1985). *Religiös förändring i Norden 1930-1980*. Malmö: Liber.
- Habermas, J. (2006). Religion in the public sphere. *European Journal of Philosophy* 14(1), 1-25.
- Herbert, D. (2013). *Creating Community Cohesion: Religion, Media and Multiculturalism*. Basingstoke: Springer.
- Jacobsen, B.A. (2009). *Religion som fremmedhed i dansk politik: En sammenligning af italesættelser af jøder i Rigsdagstidende 1903-45 og muslimer i Folketingstidende 1967-2005*. Upubliceret ph.d.-afhandling. København: Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.

- Kühle, L. (1998). *Religion på den politiske dagsorden – en undersøgelse af folketingsdebatten om religion igennem de sidste 25 år*. Speciale. Aarhus: Afdeling for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet.
- Kühle, L. (1999). Sekulariseringstesen i religionssociologien. *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 35, 43-60.
- Kühle, L. (2014). Religious Diversity and Muslim Claims-Making. Conflicts over the Danish Folkeskole. I: Sedgwick, M. (red.). *Making European Muslims. Religious Socialization among Young Muslims in Scandinavia and Western Europe*. Abingdon: Routledge, 123-145.
- Larsen, S.E. (2014). Towards the Blasphemous Self: Constructing Societal Identity in Danish Debates on the Blasphemy Provision in the Twentieth and Twenty-first Centuries. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 40(2), 194-211.
- Laustsen, C.B. (2011). Religion og politik. Fire tilgange til et forskningsfelt. *Politica* 43(2), 143-162.
- Lindberg, J. (2014). Politicisation of religion in Scandinavian parliamentary debates 1988-2009. *Politics, Religion & Ideology* 15(4), 565-582.
- Ministeriet for Ligestilling og Kirke (2012). Folkekirkens indre anliggender – gældende ret, praksis og afgrænsning. http://km.dk/fileadmin/share/Styringsstruktur/Notat_indre_anliggender.pdf (set 08.02.2018).
- Nielsen, M. & Kühle, L. (2012). Religion and State in Denmark: Exception among Exceptions. *Nordic Journal of Religion and Society* 24(2), 173-188.
- Regeringsgrundlag (2011). *Et Danmark der står sammen*. http://www.stm.dk/publikationer/Et_Danmark_der_staar_sammen_11/Regeringsgrundlag_okt_2011.pdf (set 08.02.2018).
- Riis, O. (1985). Danmark. I: *Religiös förändring i Norden 1930-1980*. Malmö: Liber, 22-65.
- Robertson, R. (1992). *Globalization – Social Theory and Global Culture*. Thousand Oaks: Sage.
- Stjernfelt, F. & Eriksen, J.-M. (2008). *Adskillelsens politik – multikulturalisme – ideologi og virkelighed*. København: Lindhardt & Ringhof.
- Dokumenter fra Folketinget (Ordnet efter år og dernæst alfabetisk/numerisk – alle links er tilgængelige i november 2018):
- § 20 spørgsmål 406 (1988). Om straf for diskrimination af homoseksuelle præster. http://webarkiv.ft.dk/?/samling/19872/spoergsmaal_oversigtsformat/s406.htm.
- L60 (1988). Forslag til lov om ændring af lov om svangerskabsafbrydelse. http://webarkiv.ft.dk/?/Samling/19881/lovforslag_oversigtsformat/L60.htm.

- L130 (1988). Forslag til lov om ændring af lov om menighedsråd. http://webarkiv.ft.dk/?/Samling/19881/lovforslag_oversigtsformat/L130.htm.
- L131 (1988). Forslag til lov om ændring af lov om folkekirkens Økonomi. http://webarkiv.ft.dk/?/Samling/19881/lovforslag_oversigtsformat/L131.htm.
- § 20 spørgsmål 20 (1989). Om folkekirkens velsignelse af registreret partnerskab. http://webarkiv.ft.dk/?/samling/19891/spoergsmaal_oversigtsformat/s20.htm.
- B54 (1996). Forslag til folketingsbeslutning om forbud mod rituelle slagtninger. http://webarkiv.ft.dk/?/Samling/19981/lovforslag_oversigtsformat/L191.htm.
- § 20 spørgsmål S1871 (1996). Om herboende udlændinges kulturelle og religiøse opfattelse af normer og regler. http://webarkiv.ft.dk/?/samling/19961/spoergsmaal_oversigtsformat/s1871.htm.
- L10 (1998). Forslag til lov om ændring af lov om oprettelse af Færøernes Stift og ophævelse af lov for Færøerne om Kirkernes Styrelse. http://webarkiv.ft.dk/?/Samling/19981/lovforslag_oversigtsformat/L10.htm.
- L191 (1998). Forslag til lov om ændring af lov om folkekirkens Økonomi. http://webarkiv.ft.dk/?/Samling/19981/lovforslag_oversigtsformat/L191.htm.
- § 20 spørgsmål US131 (2004). Om undervisningen i folkeskoleklasser med fremmedsprogede elever. http://webarkiv.ft.dk/samling/20031/spoergetime_oversigtsformat/us131.htm.
- B122 (2004). Forslag til folketingsbeslutning om en videregående teologisk uddannelse i islam som akademisk grundlag for varetagelse af religiøs embedsvirksomhed i forhold til etniske minoriteter. <https://www.ft.dk/samling/20041/beslutningsforslag/b122/index.htm>.
- B201 (2004). Forslag til folketingsbeslutning om forbud mod at bære kulturbestemt hovedbeklædning. http://webarkiv.ft.dk/samling/20031/beslutningsforslag_oversigtsformat/b201.htm.
- B90 (2005). Forslag til folketingsbeslutning om en videregående teologisk uddannelse i islam, der bl.a. kan danne akademisk grundlag for varetagelse af religiøs embedsvirksomhed i muslimske trossamfund. <https://www.ft.dk/samling/20051/beslutningsforslag/b90/index.htm>.
- B123 (2006). Forslag til folketingsbeslutning om overdragelse af ansvaret for den grundlæggende civilregistrering til en offentlig myndighed. <https://www.ft.dk/samling/20061/beslutningsforslag/b123/index.htm>.
- B150 (2006). Forslag til folketingsbeslutning om etablering af neutrale begravelsespladser. <https://www.ft.dk/samling/20061/beslutningsforslag/b150/index.htm>.

- L53 (2006). Forslag til lov om ændring af lov om folkekirkens økonomi og lov om domstolsbehandling af gejstlige læresager. <https://www.ft.dk/samling/20061/lovforslag/153/index.htm>.
- B49 (2007). Forslag til folketingsbeslutning om ligestilling mellem kvinder og mænd ved ansættelse som præster i den danske folkekirke. <https://www.ft.dk/samling/20072/beslutningsforslag/b49/index.htm>.
- L27 (2008). Forslag til lov om ændring af lov om medlemskab af folkekirken, kirkelig betjening og sognebåndsløsning, lov om folkekirkens økonomi og forskellige andre love. <https://www.ft.dk/samling/20081/lovforslag/l27/index.htm>.
- L58 (2008). Forslag til lov om ændring af lov om folkekirkens Økonomi. <https://www.ft.dk/samling/20081/lovforslag/l58/index.htm>.
- L98 (2008). Forslag til lov om ændring af retsplejeloven. <https://www.ft.dk/samling/20081/lovforslag/l98/index.htm>.
- L157 (2008). Forslag til lov om ændring af lov om medlemskab af folkekirken, kirkelig betjening og sognebåndsløsning. <https://www.ft.dk/samling/20081/lovforslag/l157/index.htm>.
- § 20 spørgsmål S3123 (2011). Om kirkelukninger. <https://www.ft.dk/samling/20111/spoergsmaal/s3123/index.htm>.
- L106 (2011). Forslag til lov om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, lov om ægteskabets retsvirkninger og retsplejeloven og om ophævelse af lov om registreret partnerskab. <https://www.ft.dk/samling/20111/lovforslag/l106/index.htm>.
- § 20 spørgsmål US90 (2012). Om ansvaret for kirkelukninger. <https://www.ft.dk/samling/20121/spoergsmaal/us90/index.htm>.
- B99 (2014). Forslag til folketingsbeslutning om forbud mod, at danske statsborgere og herboende udlændinge rejser ind i Syrien og Nordirak, og effektive reaktionsmuligheder ved overtrædelse af forbuddet. <https://www.ft.dk/samling/20141/beslutningsforslag/b99/index.htm>.
- B57 (2018). Forslag til folketingsbeslutning om forbud mod bederum på offentlige uddannelsesinstitutioner. <https://www.ft.dk/samling/20171/beslutningsforslag/b57/index.htm>.
- L219 (2018). Forslag til lov om ændring af straffeloven (Tildækningsforbud). <https://www.ft.dk/samling/20171/lovforslag/l219/index.htm>.